

methods of mother pedagogy in the context of not only the socio-cultural and economic level of life, political priorities, but also on the basis of spiritual values, national characteristics.

Key words: maternal pedagogy, Ya. A. Komenskyi, K. D. Ushynskyi, Ya. Korchak, A. S. Makarenko, V. O. Sukhomlynsky, transformation of ideas.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2018

Г. П. Пустовіт

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ЦІННІСНИЙ КОНСТРУКТ ОСВІТИ ОСОБИСТОСТІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті на основі теоретичного аналізу виокремлено й охарактеризовано окремі складові компетентісного підходу у ціннісному вимірі позашкільної освіти, метою якої є інтелектуально-творчий розвиток особистості, формування її активного життєвого самовизначення, здатності до побудови власної життєвої траєкторії на основі сформованих життєво важливих компетентностей, створення ефективних умов для усвідомлення зростаючою особистістю не лише пізнавальної й оцінної, але й регулятивної функції набутих знань, умінь та навичок. Охарактеризовано сутнісні характеристики соціальної компетентності, що передбачає визнання безперервності і багатомірності соціалізації як поступального руху індивіда до більш високих рівнів адаптації на шляху його розвитку.

Ключові слова: компетентісний підхід, заклади позашкільної освіти, особистість, освітньо-виховний процес, компетентності, компетенції.

Постановка проблеми. Подальший розвиток демократичного і правового суспільства в державі, зростання темпів трансформації суспільних відносин вимагає пошуку нових підходів до освіти сучасного громадянина, формування його активної громадянської позиції стосовно навколишнього середовища чи окремих його об'єктів на основі усвідомлення й дотримання моральних норм суспільства, сформованої відповідальної поведінки і вчинків. Відповідно до цих положень процес модернізації змісту освіти й виховання дітей та учнівської молоді в Україні, зокрема й позашкільної освіти, набуває позитивної динаміки. І ґрунтується на врахуванні позитивного досвіду минулих років і тих суттєвих змін, що зумовлені сучасними тенденціями суспільного розвитку. А це своєю чергою, передбачає якісне оновлення змісту позашкільної освіти відповідно до пріоритетних цілей сучасного освітнього простору держави, що полягає в актуалізації положень: цілісного розвитку особистості завдяки забезпеченню зростання її розумового, етичного, естетичного, емоційного, фізичного та соціального потенціалу; підготовці

учнів до праці, активної ролі в економічному та громадському житті суспільства, до ефективної діяльності в умовах швидких змін технологій та мультикультурного суспільства; розвитку навичок наукового мислення, критичного осмислення дійсності та навичок вирішення проблемних різноманітних життєвих ситуацій.

Мета статті. Виокремити й схарактеризувати сутнісні ознаки модернізації позашкільної освіти, спрямованої на підвищення ефективності інтелектуально-творчого розвитку особистості на основі запровадження компетентнісного підходу до освіти і виховання особистості у закладах позашкільної освіти, формування активного життєвого самовизначення зростаючої особистості, її здатності до побудови власної життєвої траєкторії на основі сформованих життєво важливих компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Модернізація сучасної загальної, а надто позашкільної освіти передбачає орієнтацію навчальних закладів на інтелектуально-творчий розвиток особистості, побудову змісту освіти й виховання на принципово нових підходах, на чітких «... уявленнях і параметрах результативності освітнього процесу, адже суспільний розвиток дедалі більше потребує людини дослідницько-інноваційного типу» [1, с. 52].

Ураховуючи ці тенденції, у змісті Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI столітті, в Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, а також у Законі України «Про позашкільну освіту» актуалізовано увагу на тому, що провідною метою навчально-виховної діяльності різних навчальних закладів є формування і розвиток творчої та соціальної активності особистості, формування її системи гуманістичних й моральних цінностей, де цінність людини визначається як провідна. У цьому контексті у «Білій книзі національної освіти України» визначається головне призначення школи, що полягає у формуванні ключових компетентностей, підготовку особистості учня до успішної життєдіяльності в сучасному змінному суспільстві, оформлення життєвого проекту особистості, становлення індивідуально-особистісної технології життєтворчості, орієнтація учня на життєву самовизначеність [2, с. 35].

Водночас актуальним в контексті розгляду проблеми є усвідомлення того, що одне з перших визначень якості освіти з'явилося у документах ЮНЕСКО у доповіді Міжнародної комісії з розвитку освіти «Вчитися жити: Світ освіти сьогодні і завтра». За визначенням цієї Комісії, основною метою соціального розвитку є викорінення нерівності і становлення демократичного суспільства на засадах справедливості та перегляд якості освіти для забезпечення нової якості суспільства та нової якості демократії». Крім цього, також акцентувалася увага на тому, що поліпшення якості освіти можливе лише за умови прогресу у форматі локального соціокультурного контексту навчання, через:

– визначення національного контексту розвитку компетентностей,

які впливають на успіх у важливих сферах життя особистості (політичній та громадській сферах, сімейного життя, освіти, бізнесу);

– розумінні того, яким чином ключові компетентності включені до національних стратегій розвитку та оцінки умінь.

Саме останнє, на думку В. Кременя, актуалізує нині проблему випереджального характеру не лише освіти, а й виховання особистості на тлі занепаду духовних і моральних цінностей українського суспільства, яке водночас, відповідно до традицій української освіти має навіть більше значення, ніж освіта. Сьогодні освіта має настільки різновекторний характер (від ультранационалістичного, релігійного до квазірадянського й такого, який виховує ненависть до всього українського), що тим самим завдає швидше шкоду, ніж користь. Це пояснюється тим, що виховання в системі освіти залежить не від державної гуманітарної політики, якої немає, й концепції розвитку держави, яка також відсутня, а від місцевої влади, яка на свій розсуд керує вихованням і освітою [3].

Визначальним теоретичним концептом компетентнісного підходу до освіти і виховання дітей та учнівської молоді у закладах позашкільної освіти є врахування того, що саме ці заклади, як ніякі інші в освітній системі держави, з одного боку забезпечують рівні стартові можливості для кожної дитини не лише у навчанні, але й у її вихованні та розвитку, а з другого боку – реалізацію кожною дитиною своїх потенційних можливостей, творчих здібностей, інтересів і потреб. Тому, ефективний розвиток і формування особистості у закладах позашкільної освіти пов'язується нами з оптимальним конструюванням освітньо-виховного змісту, активними формами, методами та засобами його реалізації. За такого підходу, як зазначає І. Бех, «... утверджується спонтанійна корпоративна організація, за якої окремий суб'єкт підпорядковується певним колективним цілям, що і визначає успішність його досягнення» [4, с. 19].

Сутність освітньо-виховного змісту розглядається нами як єдність філософських, культурологічних, світоглядних, психолого-педагогічних парадигм, як екстраполяція сучасних методологічних засад у його побудові, як проекція духовної культури суспільства стосовно людини і довкілля, а не як розчленування його на природничонаукове і соціогуманітарне знання з виокремленням виховних, навчальних і розвивальних можливостей кожного з них, що характерно для традиційної системи шкільної освіти і виховання учнів. У такому разі, першим етапом модернізації позашкільної системи освіти і виховання є визначення її головної мети, яка, за нашим трактуванням, полягає, з одного боку: у становленні громадянина України, патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу, здатну виявляти національну гідність, орієнтуватися у своїх обов'язках і правах, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві; життєво компетентної,

конкурентноспроможної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, професіонал, носій культури [5, с. 6-8]. А з іншого, – у формуванні активного життєвого самовизначення зростаючої особистості, її здатності до побудови власної життєвої траєкторії за рахунок трансляції основних ідей та цінностей європейського суспільства як необхідного елемента європейської інтеграції; озброєння педагогів технологією розвитку в особистості ціннісних орієнтацій та вмій, необхідних для життєдіяльності в сучасному європейському співтоваристві; широкого впровадження нових інтерактивних форм навчання, інформаційних та комунікаційних технологій. Отже, на думку І. Беха, «...завдання педагога полягають в тому, щоб спрямувати силу групи на формування у кожного її члена суспільно значущих цінностей і самовідповідальності за свої вчинки, суспільну поведінку, а також запобігати особистісно деструктивним груповим діям» [5, с. 21]

За таких умов у наступному теоретичному концепті компетентного підходу до освіти й виховання дитини в сучасному змісті позашкільної освіти актуалізується думка К. Роджерса, який зазначав, що усвідомлена особистістю потреба розвиватися й удосконалюватися, змінювати способи сприйняття внутрішнього «Я» є віддзеркаленням власного інтелектуального і морально-духовного розвитку [6].

Схожу за своєю сутністю думку висловив Р. Мей, який розглядав процес формування й розвитку особистості як процес життєдіяльності вільної, духовно збагаченої й соціально інтегрованої особистості [7].

Отже, аналіз зазначеного вище дає підстави зробити висновок про те, що джерелом особистісного зростання дитини у межах позашкільної освіти на всіх етапах її онтогенезу як інтелектуального, духовного, так і фізичного є результатом активізації її творчого особистісного потенціалу, в основі якого лежать природні потенціали дитини, що первісно містили в собі тенденції самореалізації чи самоактуалізації. Завдяки саме природним потенціалам особистість зростає зсередини і зумовлюється становленням власної «Я-концепції». Актуальною в цьому контексті є думка В. Сухомлинського, який стверджував, що «...підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він уміє пильно вдивлятися не тільки в навколишній світ, а й у самого себе, коли він прагне пізнати не тільки речі і явища навколо себе, а і свій внутрішній світ, коли сили душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим» [8, с. 229].

Враховуючи зазначене вище та повертаючись до аналізу психологічних механізмів формування «Я-концепції» дитини в процесі здобуття нею позашкільної освіти, актуальною є позиція К. Роджерса щодо її сутності, яку він розглядав як ядро особистості, і в якому сконцентрована здорова та конструктивна тенденція до самореалізації, самоактуалізації й самостановлення, що насправді є провідною і рушійною силою її життєдіяльності в соціумі. Саме такий підхід став підґрунтям

модернізаційних змін щодо визначення сутності нової сучасної освітньої парадигми, яка детермінувала появу й утвердження в освітньому середовищі держави на всіх рівнях її здійснення категорії компетентності зростаючої особистості. Сутність такої особистості чітко орієнтована на: формування потреби індивіда в постійному поповненні та оновленні знань; формуванні й удосконаленні умінь та практичних навичок; створення ефективних умов для їх закріплення і перетворення в компетенції різного рівня складності і спрямованості, які загалом і складають сутність категорії «компетентність».

Тож, можна зробити висновок про те, що компетентність дає змогу людині ефективно й правильно оцінювати складні соціально-культурні, економічні, виробничі й особистісно життєво важливі ситуації, виробляти доцільні рішення з їх ефективного розв'язання та діяти відповідно до викликів і загроз соціального, культурного й економічного життя суспільства. Керуючись цим, можемо стверджувати, що бути компетентним – значить уміти мобілізувати наявні знання і досвід, свій творчий потенціал і волю у вирішенні конкретних проблем власної життєдіяльності у соціумі.

Наступним положенням є те, що компетентність як особистісна усвідомлена і засвоєна категорія чи, правильніше, уже певна інтелектуальна якість зростаючої особистості у своїй сутності не зводиться лише до усвідомлених і засвоєних знань, певним чином сформованих умінь і практичних навичок у їх кількісному й якісному співвідношенні. Проте ми не заперечуємо, що домінантою у процесах формування компетентності зростаючої особистості у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів є саме засвоєні системні знання, на основі застосування яких відбуваються процеси формування власного досвіду поведінки, вчинків і діяльності в умовах позашкільного навчально-виховного середовища. Продовженням попередньої думки є положення, сутність якого полягає у тому, що формування компетентності зростаючої особистості, враховуючи специфіку закладу позашкільної освіти, є довготривалим і не завжди прямолінійним процесом як у часі, так і в географічних межах його здійснення (освітньо-виховний процес закладів позашкільної освіти і найближче соціоприродо довкілля). Наступним є те, що ефективність формування компетентностей учнів закладів позашкільної освіти прямо пропорційне активності, сформованому творчому потенціалу, інтенсивності й спрямованості мотивів і потреб особистості, широті її інтересів, кола ідей, ідеалів та переконань.

Подальшим теоретичним концептом компетентнісного підходу до освіти й виховання дитини у закладах позашкільної освіти є створення ефективних умов для усвідомлення нею не лише пізнавальної й оцінної, але й регулятивної функції набутих знань, умінь та навичок. Саме тоді така діяльність, як зазначає І. Бех, набуває особливого значення в психологічній структурі особистості, тим самим забезпечуючи формування інтересів

завдяки розвитку творчої активності свого внутрішнього «Я» з опорою на суспільні ідеї, ідеали, цінності й моральні норми [9, с. 34].

Як засвідчують наші висновки, прагнення перебудувати чи змінити власне «Я» і своє ставлення до оточуючого життя саме на позитивно-конструктивне та зробити його зрілим актуалізуються насамперед здібностями дитини відчувати себе особистістю як у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу, так і у спілкуванні та взаємодії з однолітками, старшими товаришами, вчителями і батьками. Отже, можемо стверджувати, що в розмаїтті динамічних процесів розвитку і становлення особистості в освітньо-виховному процесі закладів позашкільної освіти є саме активізація її особистісного потенціалу, пов'язаного зі зміною способів сприйняття власного внутрішнього світу, впливу на нього зовнішніх чинників соціокультурного середовища та безпосередньо виховних впливів учнівсько-педагогічного колективу, батьків та громади, членами якої вони є. У цьому контексті В. Сухомлинський зазначав, що «...пізнаючи навколишній світ, дитина має пізнати сама себе, пройнятися почуттям глибокої поваги до себе. Самоповага – це мати самовиховання. У почутті власної гідності – одне з найсильніших джерел людської честі, доброго імені, здорового самолюбства» [8, с. 286].

У цьому, як зазначає В. Кремень, полягає сутність трансформації авторитарної педагогіки у педагогіку толерантності, де б шанувалась особистість кожного учня, а навчання і виховання відбувалися відповідно до природних здібностей і психологічних особливостей кожної дитини. Це потрібно суспільству, бо без такої особистості ми не матимемо ані стабільної демократичної ситуації в країні, ані ефективної ринкової економіки, яка потребує активної, дієвої, відповідальної людини [10, с. 6].

Насамперед, йдеться про формування у такому контексті соціально-особистісної компетентності, яка включає: розуміння і сприйняття етичних норм поведінки щодо інших людей і щодо природи (принципи біоетики); розуміння необхідності і відповідність нормам здорового способу життя; здатність до навчання протягом усього життя; здатність до критики та самокритики; креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; турбота про якість виконуваної роботи; толерантність; екологічна грамотність. З огляду на зазначене вище, соціальна компетентність – це загальне і широке визначення адекватного прояву соціального життя людини в сучасному суспільстві.

Тому, можемо зробити висновок, що компетентність пов'язана з успішною адаптацією дитини до умов освітньо-виховного процесу закладів позашкільної освіти і найближчого соціального оточення, дає підстави трактувати її як соціальну компетентність. Складовими соціальної компетентності, за нашим переконанням, є такі компетенції: життєво важливі знання, уміння і практичні навички, що забезпечують

ефективність стосунків з однолітками, старшими учнями, педагогами і батьками та членами громади, розв'язання особистих і колективних життєво важливих проблем та детермінують вищі рівні соціальної активності, які Б. Оскарссон визначає як «особистісні та міжособистісні якості, здібності, навички і знання, які виражені в різних формах і різноманітних ситуаціях роботи і соціального життя» [11, с. 44]; ціннісно-сміслова, загальнокультурна, особистісна, що розглядаються нами як здатність вихованців генерувати, приймати й дотримуватись власних відповідальних рішень та брати активну участь в ухваленні колективних рішень, за умови відстоювання своєї позиції; сформована громадянська позиція, толерантне ставлення й повага до інших, вміння знаходити ефективні шляхи розв'язання складних як власних, так і колективних життєво важливих проблем.

У контексті останнього перед сучасною освітою постало неоднозначне завдання визначення як змісту цього поняття, так і підстав розмежування ключових компетентностей та переліку віднесених до них компетенцій. На основі такого підходу є всі підстави виокремити і теоретично обґрунтувати три групи ключових соціальних компетентностей:

- характеристика особистості, де визначальним критерієм є відповідність і спрямування діяльності сформованого гуманістичного потенціалу зростаючої особистості;

- характеристика, що передбачає наявність сформованих спеціальних знань, умінь й практичних навичок не тільки у конкретній діяльності, але й у тих напрямках навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької і конструкторської діяльності та конкретної суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи дітей і учнівської молоді, що не мають до неї прямого відношення;

- уміння встановлювати адекватні міжособистісні та конвенціональні стосунки у різних ситуаціях спілкування.

У свою чергу, І. Яшук зазначає, що проблема формування соціальної компетентності особистості на сьогодні є провідною у процесі виховання підростаючого покоління та підготовці його до життя в суспільстві, наголошуючи, що формування основ соціальної компетентності необхідно розпочинати ще в дошкільному віці, коли формуються основи адаптації до соціального середовища [18, с. 176-180]. На противагу В. Циба вважає, що зміст соціальної компетентності людини має поєднувати усвідомлення свого призначення, долі, життєвих цінностей та практичну їх реалізацію в умовах практики. [12, с. 87-93].

Розвиваючи попередню думку, Л. Сохань та І. Єрмаков, досліджуючи структуру соціальної компетентності, виокремлюють такі основні її складові: знання, уміння, навички, життєвий досвід та життєві досягнення особистості, що в сукупності виступають важливими та необхідними психологічними передумовами свободи її життєвих виборів,

повноти життєздійснення та умови її життєвих успіхів. [13, с. 139–140].

Отже, можемо констатувати, що соціальна компетентність має всі ознаки, які характеризують ключову компетентність особистості: поліфункціональність, надпредметність і міждисциплінарність, багатомірність та забезпечення широкої сфери розвитку особистості». Вона також відповідає обґрунтованим міжнародними експертами основним критеріям, які є засадничими для відбору ключових компетентностей: сприяє досягненню результатів високого рівня на шляху до успішного життя та розвиненого суспільства, виступає засобом задоволення комплексних потреб і прагнень у широкому контексті та є важливою для особистості. Крім зазначеного, «...соціальній компетентності властиві всі загальні якості та характеристики ключової компетентності особистості, що вирішальною мірою впливає на мету, зміст, характер і специфіку її формування у загальноосвітньому закладі» [14, с. 8-10].

На наш погляд, поняття соціальної компетентності на нинішньому історичному етапі набуває ще одного, не менш важливого, значення: його складовою обов'язково має бути соціокультурна ідентифікація. Ця педагогічна проблема виникає на межі історії, філософії та освіти. Існує низка об'єктивних причин, які обґрунтовують появу і, як наслідок, необхідність вирішення цієї проблеми. Однією з таких проблем є те, що у контексті сучасних геополітичних процесів, враховуючи основні положення теорії етногенезу Л. Гумільова, слов'янська цивілізація перебуває у фазі інерції, оскільки пережила фазу надлому. Як відомо, для фази інерції характерна так звана консолідація пасіонарних (творчих, здібних, ініціативних) особистостей, які якнайдовше повинні зберегти базисні цінності своєї культури, етносу, незважаючи на протидію субпасіонаріїв. Поки цей процес перебуває в дії, можна говорити про збереження самоідентичності особистості [15, с. 433].

За такого розуміння проблеми формування компетентностей зростаючої особистості у закладах позашкільної освіти не тільки актуалізує процес її соціальної орієнтації зростаючої особистості в освітніх, соціальних, життєво-сміслових контекстах, але й спрямовується на засвоєння норм і правил суспільства, що дає змогу їй трансформувати раніше засвоєні соціальні ролі, ціннісні орієнтації й сформований досвід у нових життєвих ситуаціях. Такі процеси значно розширюють і конкретизують імпліцитно закладену у понятті соціального розвитку особистості ідею її активного пізнання довкілля, де провідною умовою є визнання безперервності і багатомірності соціалізації як поступального руху індивіда до більш високих рівнів адаптації на шляху його розвитку.

Враховуючи специфіку навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів, доцільним є виокремлення декількох провідних напрямів соціалізації зростаючої особистості. Серед них нами актуалізовано такі: першим є напрям, сутність якого полягає у розумінні

процесу соціалізації вихованця як трансляцію культурно сформованих цінностей, норм і правил поведінки та діяльності, що характерні для сучасного розвитку українського суспільства. Отже, якщо в якості провідного завдання соціалізації визначити міжпоколінну трансмісію культури, тобто завдання «передачі у спадок», від покоління до покоління всіх властивих конкретній культурі особливостей (від способів сповивання до уявлень про сенс людського існування), то соціалізацію можна розуміти як процес входження людини в культуру свого народу, а сам термін замінити поняттям інкультурації.

Другим шляхом, що має безпосередній зв'язок з попереднім напрямом і логічно вплітається в загальну канву процесу соціалізації, є етап засвоєння різних модусів соціального досвіду через залучення вихованців позашкільних навчальних закладів до мотиваційних та когнітивних процесів, наслідком яких є трансформація зовнішніх соціальних впливів у внутрішні її переконання. Тут йдеться про ефективне засвоєння дітьми та учнівською молоддю суспільно визнаних позитивних моделей поведінки, вчинків і діяльності у відповідності до загально визнаних самим суспільством ціннісних орієнтирів життєдіяльності індивіда у ньому. Важливим домінуючим фактором, що має безпосередній вплив на кількісні і якісні характеристики сформованих компетентностей зростаючої особистості, є саморегуляція і самодетермінація її потреб і мотивів, інтересів і бажань, що можуть розглядатись як показники особистісної зрілості індивіда.

Третій напрям, за нашим переконанням можна назвати результуючим, він характеризує результати соціалізації зростаючої особистості до суспільних викликів і загроз. У такому контексті процес соціалізації слід розглядати більше як її елемент, тобто як процес адаптації вихованців позашкільних навчальних закладів у соціокультурному середовищі. Варто акцентувати увагу на тому, що на ефективність цих процесів мають вплив різні чинники, які можна згрупувати у три таких основних блоки: наявність сформованих системних знань, умінь і практичних навичок зростаючої особистості, які дають їй змогу віднайти найбільш ефективні шляхи зміни (удосконалення) своїх ціннісних орієнтацій (освітніх, духовних, життєвих), що відповідно детермінують зміни у структурі й сутності «Я-концепції»; наявність сформованих умінь і практичних навичок, які допомагають вихованцю позашкільного навчального закладу знаходити доцільне співвідношення між уже сформованими ціннісними орієнтаціями й ціннісними ставленнями та відповідними змінами власної соціальної ролі й місця в учнівсько-педагогічному колективі позашкільних навчальних закладів, у найближчому оточенні однолітків, у відношеннях з батьками і громадою, членами якої вони є. Ефективність цих процесів, як підтверджує аналіз педагогічної практики, залежить від інтенсивності усвідомлення і прийняття учнями закладів позашкільної освіти сучасної системи

цінностей українського суспільства, котра в останні роки зазнала значних трансформаційних змін. Саме усвідомлення зростаючою особистістю сутності суспільних змін, вибудова на цій основі власних вчинків, поведінки і діяльності відображають один з аспектів соціалізації – момент «входження» зростаючої особистості в суспільство.

Інший важливий аспект соціалізації полягає у створенні сприятливих умов для активного відтворення дітьми та учнівською молоддю уже засвоєного соціального досвіду, що і є домінуючим фактором набуття ними життєво важливих компетентностей. У свою чергу сутність четвертого аспекту соціалізації становить процес визначення, обґрунтування у власній свідомості, а надалі – конструювання власного життєвого шляху як самостійно, так за сприяння педагогів позашкільного навчального закладу, вчителів загальноосвітніх шкіл, батьків та громади. Важливим етапом цього процесу є відбір, систематизація й аналіз дітьми та учнівською молоддю здобутої ними у процесі навчання у загальноосвітньому і позашкільному навчальному закладі чи у власній життєдіяльності всієї сукупності інформації про оточуючий її світ. Провідним у цих процесах є визнання індивідом значущості для нього особисто цієї інформації та усвідомлення її важливості у моделюванні власних вчинків, поведінки і діяльності. Тобто йдеться про побудову у власній свідомості зростаючої особистості образу оточуючого її соціального світу та визнання себе його частиною. Цей процес слід розглядати як процес соціальної ідентифікації, і чим він інтенсивніший і насиченіший емоційними переживаннями й соціальними зв'язками, тим швидше відбуваються процеси формування громадянина.

Також слід акцентувати увагу на тому, що побудови зростаючою особистістю свого життєвого шляху і слідування йому можлива за умови створення комфортного для них освітньо-виховного середовища позашкільних навчальних закладів. Якісними характеристиками якого є добровільність у визначенні напрямів, ступеня складності, часу на засвоєння навчально-виховного змісту, його відповідність інтересам, бажанням і потребам, ідеям, ідеалам і переконанням зростаючої особистості, рівня педагогічного супроводу та важливості досягнутих як індивідуальних, так і соціально значущих результатів.

Таким чином, соціальна компетентність є однією з ключових компетентностей особистості, оскільки молоде покоління повинно бути здатним усвідомлено діяти, враховуючи власні уявлення про суспільний обов'язок та власну свободу, приймати самостійно рішення, брати на себе відповідальність, серйозно ставитися до власних громадянських прав та обов'язків, глибоко усвідомлювати, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу і держави. Оскільки успішна соціалізація передбачає, з одного боку, ефективну адаптацію дитини в суспільстві, а з іншого – здатність особистості певною мірою протистояти суспільству, зокрема тим життєвим негараздам, які заважають особистості

саморозвиватися чи самореалізовуватися [16, с. 190].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, узагальнюючи зміст цього теоретичного концепту, необхідно актуалізувати увагу на тому, що різні тлумачення поняття соціальної компетентності зводяться до одного загального визначення – здатність максимально ефективно адаптуватися до життя в сучасному швидкоплинному суспільстві. Основними і достатньо важливими за цих умов є такі якості особистості, як здатність до безперервної освіти і накопичення соціального досвіду, за умови розуміння її значущості, вміння працювати як самостійно, так і в колективі, відповідальність за доручену справу, наполегливість у розв’язанні життєво важливих для неї проблем. Наступним висновком є те, що соціальна компетентність є складовою громадянської позиції, системи ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, які характеризують людину як громадянина країни та суспільства. А формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини є одним із завдань національного виховання. Тому, подальших досліджень вимагають питання формування комунікативних, загальнопредметних (міжпредметних), предметно-спеціалізованих компетентностей зростаючої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кремень В. Г. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура: Монографія /За ред. В. Г. Кременя. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 472 с.
2. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
3. Кремень В. Г. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура: Монографія /За ред. В. Г. Кременя. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 472 с.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
5. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні /Освіта України. – 2004. – № 94. – С.6 – 10.
6. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М.: Прогресс, 1994. – 480.
7. Rodgers C. R. Person to person / C. R. Rodgers, B. Stevens // The problem of being human. – N.Y.: Simon and Schuster. – 1967. – V. 5. – P. 341– 384.
8. Мей Р. Искусство психологического консультирования / Р. Мей / пер. с англ. – М.: Класс, 1994. – 144 с.

9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – Т. 5 : Статті. – К. : Рад. шк., 1977. – 639 с.
10. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. : Особистісно орієнтований підхід : Теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання / Іван Дмитрович. – Кн. 1. – К. : Либідь, 2003. – 280.
11. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти : Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 447 с.
12. Оценка качества профессионального образования. Доклад 5 / под общ. ред. В. И. Байденко, Дж. Ван Зантворта. – М. : Европейский фонд подготовки кадров, 2001. – 218 с.
13. Циба В. Життєва компетентність у соціальній психології / В. Циба // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник. – Контекст, Київ 2000. – С. 87–93.
14. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
15. Полякова Г. Компетентність як орієнтація вчителя на найвищий результат у своїй роботі / Г. Полякова // Завуч. – 2004. – № 34. – С. 8–10.
16. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 560 с.
17. Рогальська-Яблонська І. Дитинство в сучасних українських реаліях: проблема захисту прав / Інна Рогальська-Яблонська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – Випуск 44. – С. 186 – 191.
18. Ящук І. П. Основи соціального партнерства в навчально-виховному закладі у творчій спадщині В. Сухомлинського / І. П. Ящук // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського, Випуск 146 (108). Педагогічні науки, 2014. – С. 176 – 180.

REFERENCE TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Kremen V. H. Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura: monohrafiia [The Phenomenon of Innovation: Education, Society, Culture: monograph] /Za red. V. H. Kremenia. – K. : Pedahohichna dumka, 2008. – 472 s. (in Ukrainian)
2. Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy [White Book of National Education of Ukraine] / T. F. Aleksieienko, V. M. Anishchenko, H. O. Ball [ta in.] ; za zah. red. akad. V. H. Kremenia ; NAPN Ukrainy. – K. : Inform. systemy, 2010. – 342 s. (in Ukrainian)
3. Kremen V. H. Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura:

- Monohrafiia [The Phenomenon of Innovation: Education, Society, Culture: monograph] /Za red. V.H.Kremenien. – K. : Pedahohichna dumka, 2008. – 472 s. (in Ukrainian)
4. Bekh I. D. Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku : navch. posib.[Personality in the Space of Spiritual Development: textbook] / I. D. Bekh. – K.: Akademvydav, 2012. – 256 s. (in Ukrainian)
 5. Natsionalna prohrama vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v Ukraini [National Program of Upbringing Children and Students] / Osvita Ukrainy. – 2004. – No 94. – S.6 – 10. (in Ukrainian)
 6. Rodzhers K. R. Vzhliad na psikhoterapiju. Stanovlenije cheloveka [A Look at Psychotherapy. Formation of a Personality] / K. Rodzhers. – M. : Prohress, 1994. – 480. (in Russian)
 7. Rodgers C. R. Person to person / C.R. Rodgers, B. Stevens // The problem of being human. – N.Y. : Simon and Schuster. – 1967. – V. 5. – P. 341– 384. (in English)
 8. Mei R. Isskustvo psikhologicheskogo konsultirovaniia [The Art of Psychological Counseling]/ R. Mei / per. s angl. – M. : Klass, 1994. – 144 s. (in Russian)
 9. Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory : v 5-ty t. [Selected Works: in 5 vol.] / Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi. – T. 5 : Statti. – K. : Rad. shk., 1977. – 639 s. (in Ukrainian)
 10. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti : u 2 kn. : Osobystisno oriietovanyi pidkhd : Teoretyko-tekhnolohichni zasady : navch.-metod. vydannia [Education of the Person: in 2 books. : Personally Oriented Approach: Theoretical and Technological Principles: educational-methodical publication] / Ivan Dmytrovych. – Kn. 1. – K. : Lybid, 2003. – 280.
 11. Kremen V. H. Osvita i (in Ukrainian)nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty : Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty [Education and Science in Ukraine – Innovative Aspects: Strategy. Realization. Results] / Vasyl Hryhorovych Kremen. – K. : Hramota, 2005. – 447 s. (in Ukrainian)
 12. Otsenka kachestva professionalnogo obrazovaniia. Doklad 5 [Assessment of the Quality of Vocational Education. Report 5] / pod obshch. red. V. Y. Baidenko, Dzh. Van Zantvorta. – M. : Evropeiskij fond podgotovki kadrov, 2001. – 218 s. (in Ukrainian)
 13. Tsyba V. Zhyttieva kompetentnist u sotsialnii psykhologii [Life Cmpetence in Social Psychology] / V. Tsyba // Kroky do kompetentnosti ta intehtatsii v suspilstvo : naukovo-metodychnyi zbirnyk. – Kontekst, Kyiv 2000. – S. 87–93. (in Ukrainian)
 14. Zhyttieva kompetentnist osobystosti : naukovo-metodychnyi posibnyk [Life Competence of the Person: scientific and methodical manual] / za red. L. V. Sokhan, I. H. Yermakova, H. M. Nesen. – K. : Bohdana, 2003. – 520 s. (in Ukrainian)
 15. Poliakov H. Kompetentnist yak oriietatsiia vchytelia na naivysshchy rezultat u svoii roboti [Competence as the Teacher's Orientation for the

- Highest Result in his Work] / H. Poliakova // *Zavuch.* – 2004. – No 34. – S. 8 – 10. (in Ukrainian)
16. Humiljev L. N. Etnogenez i biosfera Zemli / L. N. Humiljev. – M. : OOO «Izdatel'stvo AST», 2001. – 560 s. (in Russian)
 17. Rohalska-Yablonska I. Dytynstvo v suchasnykh ukrainskykh realiakh: problema zakhystu prav [Childhood in Modern Ukrainian Realities: the Problem of Protection of Rights] / Inna Rohalska-Yablonska // *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly : zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny* / [red. kol.: Pobirchenko N. S. (hol. red.) ta inshi]. – Uman : PP Zhovtyi O. O., 2013. – Vypusk 44. – S. 186 – 191. (in Ukrainian)
 18. Yashchuk I. P. Osnovy sotsialnoho partnerstva v navchalno-vykhovnomu zakladi u tvorchii spadshchyni V. Sukhomlynskoho [Fundamentals of Social Partnership in an Educational Institution in the Creative Heritage of V. Sukhomlynskyi] /I. P. Yashchuk // *Naukovyi visnyk MDU imeni V. O. Sukhomlynskoho*, Vypusk 146 (108). *Pedahohichni nauky*, 2014. – S. 176 – 180. (in Ukrainian)

Аннотация. В статье на основе теоретического анализа выделены и охарактеризованы отдельные составляющие компетентностного подхода в ценностном измерении внешкольного образования, целью которого является интеллектуально-творческое развитие личности, формирование ее активного жизненного самоопределения, способности к построению собственной жизненной траектории на основе сложившихся жизненно важных компетенций, создание эффективных условий для осознания растущей личностью не только познавательной и оценочной, но и регулятивной функции приобретенных знаний, умений и навыков. Дано характеристики социальной компетентности, которая предполагает непрерывность и многомерность социализации, как поступательного движения индивида к более высоким уровням адаптации на пути его развития.

Ключевые слова: компетентностный подход, учреждения внешкольного образования, личность, образовательно-воспитательный процесс, компетентности, компетенции.

Abstract. Based on the theoretical analysis, the article identifies and characterizes the individual components of the competence approach in the value measurement of out-of-school education, the purpose of which is the intellectual and creative development of the personality, the formation of her active life self-determination, the ability to build her own life trajectory based on the existing vital competences, the creation of effective conditions for awareness of the growing personality not only of cognitive and evaluative, but also of the regulative function of the acquired knowledge and skills. The characteristics of

social competence, which implies the continuity and multidimensionality of socialization, as a progressive movement of an individual to higher levels of adaptation in the path of its development, are characterized.

Key words: competence approach, institutions of out-of-school education, personality, educational process, competence.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018

Р. Л. Сойчук

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК НАЙВАЖЛИВІША ХАРАКТЕРИСТИКА ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті обґрунтовано сутність відповідальності як смисложиттєвої цінності зростаючої особистості та необхідної умови виховання свідомого громадянина України. Установлено взаємозв'язок відповідальності із совістю та свободою особистості. Схарактеризовано основні типи відповідальності та проаналізовано особливості їх прояву в учнів у підлітковому та ранньому юнацькому віці.

Ключові слова: відповідальність, свобода, совість, особистість, смисложиттєва цінність, учні підліткового та раннього юнацького віку.

Постановка проблеми. Вибір європейського шляху розвитку суспільства є одним із найголовніших стратегічних завдань, оскільки йдеться про визначальні принципи державотворення – європейські цінності, які забезпечать демократичну перспективу та орієнтацію на стандарти європейської цивілізації, що мають утілюватися в повсякденному житті українців. Тому в добу суспільних викликів подальше становлення громадянського суспільства та ствердження української нації залежить від відповідальності кожної особистості в життєтворчій діяльності як громадянина Української держави.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Різні аспекти виховання смисложиттєвих цінностей особистості розглянуто в наукових працях педагогів П. Вербицької, О. Вишневського, І. Лебідь, О. Сухомлинської, К. Чорної та інших [9; 24]. Психологічні основи розвитку особистості в підлітковому та ранньому юнацькому віці характеризували І. Бех, М. Боришевський, І. Булах та ін. [5; 6; 8].

Теоретичні засади виховання відповідальності в підростаючого покоління обґрунтовано вітчизняними та зарубіжними дослідниками (К. Абульханово-Славська, І. Бех, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, А. Фурман та ін.) [2; 3; 17; 21; 23] та потрактовано ученими сутність феномену як особливий мотив людських вчинків. Саме відповідальність як одна із фундаментальних цінностей є стрижневим утворенням у ціннісному ставленні людини до себе та інших, що виявляється в готовності